

monumentenzorg en archeologie

nieuwsbrief 34, november 2009

Gouda krijgt haar eigen canon

5

Niet opgegraven, juist waardevol

8

Goudse contacten op het Afrikaanse continent

12

In deze editie van onze nieuwsbrief belichten we de restauratie van de onderdoorgang Dubbele Buurt. Daarnaast kunt u een artikel lezen over de Goudse Canon die hopelijk aan het einde van het jaar een eigen website heeft. Verderop in deze nieuwsbrief vindt u verschillende redenen waarom het waardevol is om juist géén opgravingen te doen, oftewel 'behoud in situ'. Tenslotte besteden we aandacht aan het plaatsje Elmina in Afrika, waar Gouda sinds 2004 een vriendschapsband mee onderhoudt.

De onderdoorgang Dubbele Buurt

Bouwhistorisch onderzoek en restauratie

Zoals in de vorige nieuwsbrief in een kort bericht al werd aangekondigd, komen we in dit nummer terug op het bouwhistorisch onderzoek en de restauratie van de onderdoorgang Dubbele Buurt. Deze is in het voorjaar van 2009 gerestaureerd. Voorafgaand heeft de gemeente een bouwhistorisch onderzoek laten uitvoeren. Hieruit blijkt dat de onderdoorgang in de achttiende eeuw een belangrijke schakel is geworden in het Goudse historische watersysteem en waarschijnlijk zelfs van nationaal belang is.

Na de restauratie werd de dam weggehaald en stroomde het water via het sluisje weer de overkluizing in

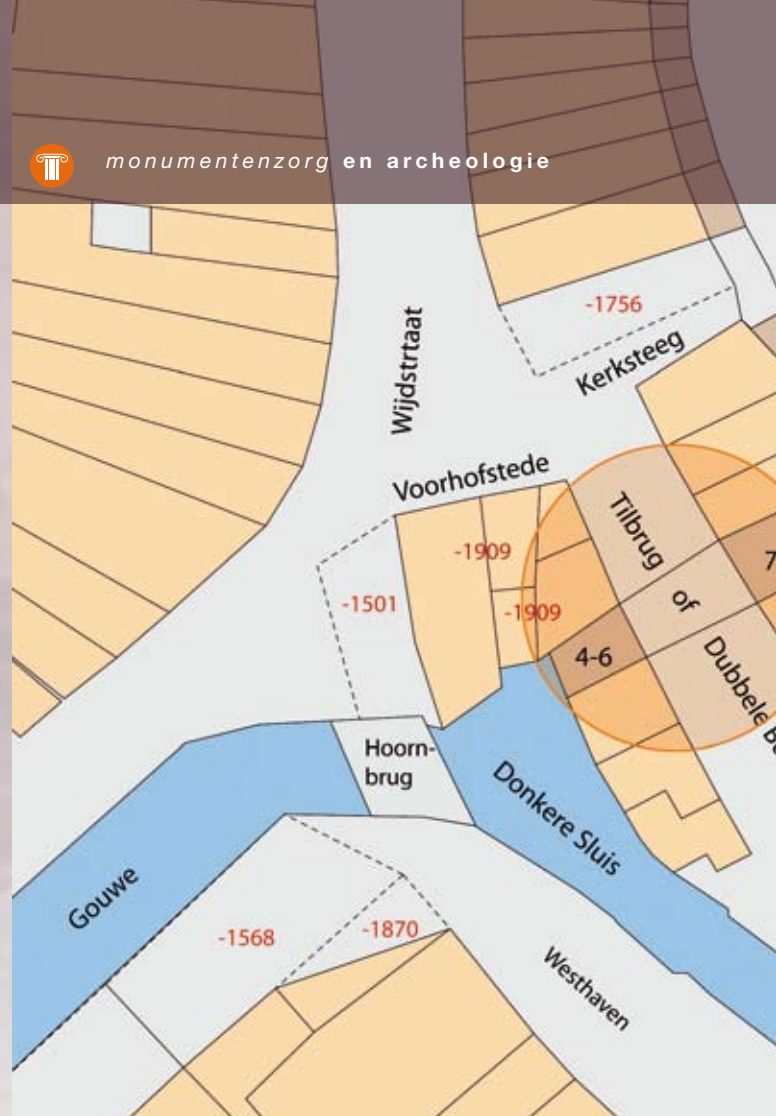
Het grootste deel van de onderdoorgang is waarschijnlijk gebouwd rond 1780. In die tijd zijn er verschillende aanpassingen gedaan aan het Goudse watersysteem om het zogenaamde ‘schuren’ te verbeteren. De Haven-sluis is toen gerestaureerd en de Donkere Sluis kreeg zijn huidige vorm met de kruisende deuren. Omdat deze deuren tegen het hoge water in geopend konden worden, kon de waterkracht gebruikt worden om het watersysteem schoon te spoelen. Waarschijnlijk is de onderdoorgang, die al veel langer bestond, toen ook aangepast.

Oudste geschiedenis

De geschiedenis van de onderdoorgang is ouder dan de achttiende eeuw. Archeologen zijn het er wel over eens dat hier zeer waarschijnlijk de oorspronkelijke loop van de Gouwe ligt. Hoe de Gouwe verder liep en waar hij dan in de Hollandsche IJssel stroomde, is nog onbekend. Langs dit riviertje bouwden de heren Van der Goude hun hofstede en vermoedelijk lag een voorhofstede in de buurt van de huidige Donkere Sluis. Nader onderzoek moet dit echter nog bevestigen.

In een keur (verordening) “Wyte van de waterschappen binnen de Stadt” van 1340 -1345 wordt het water voor het eerst genoemd: “Item van der Tillebrugghen zuutwaerts verbi tkerckhof ende verbi tghasthuis tot in die graft after Houtemans 1r(oede) wyt...”. Hier wordt de Tillebrug genoemd. Dat is de brug in de Dubbele Buurt die een afneembaar brugdek (een tille) had om scheepvaart mogelijk te maken. Het woord ‘tille’ betekent hier plank en slaat niet op het werkwoord tillen. Waarschijnlijk heeft deze brug gelegen ter hoogte van Dubbele Buurt 7, waar nu in de bestrating de onderdoorgang is aangegeven. Uit de aanwezigheid van een brug is op te maken dat er rond 1345 nog geen overkluizing was. Dat is ook onwaarschijnlijk omdat er aan de oostzijde van de Donkere Sluis dan nog helemaal geen bebouwing is.

Het lijkt erop dat er een eeuw later wel sprake is van een overkluizing. Uit archiefstukken blijkt dat op de plek van de huidige bebouwing aan Wijdstraat 1 in 1462 een huis staat van ene Dirck Sonderbadanck Pieterszn. Een paar jaar later verkoopt zijn zoon op hetzelfde perceel twee panden waarvan er vermoedelijk een is gebouwd boven het grachtje. Dan is er kennelijk wel een overkluizing. De volgende vermelding in archiefstukken is in 1581.

Locatie van de onderdoorgang, Tekening Henkjan Sprokholz

In dat jaar is er een conflict over het onderhoud van de stadswateren ten oosten van de Wijdstraat. Een bewoner van de Markt vecht aan dat hij moet meebetalen aan de reparatie van *de Duijcker onder de Tillebrug*. Het stadsbestuur bepaalt echter dat alle omwonenden aan de noordzijde van de Janskerk moeten meebetalen aan het onderhoud en herstel van deze duiker. Dit besluit wordt in 1614 nog eens herhaald als er weer een omwonende is die bezwaar maakt tegen de betaling. Waarschijnlijk hangt deze onderhoudsbeurt samen met het besluit van de gemeente om de Gouwe van stenen kademuren te voorzien.

Bouwkundige sporen

Van bovenbeschreven oudste bouwgeschiedenis zijn enkele sporen terug te vinden. Bij de uitgang aan de kant van de Donkere Sluis is metselwerk gevonden van handgevormde rode bakstenen met een formaat van ongeveer 21 x 11 x 5 cm. Dit soort stenen wordt

Metselaar bezig met het herstellen van de voormalige kelderingang van de Wijdstraat. Deze kelder is verdwenen met de bouw van Magazijn de Zon

rond 1450 gebruikt. Het overgebleven metselwerk stamt waarschijnlijk van de verbouwing rond 1462. Het grootste deel van de gewelven van de onderdoorgang is echter gebouwd aan het eind van de achttiende eeuw. Het gebruik van zogenaamde ijsselsteentjes: handgevormde gele steentjes van ongeveer 16 x 8 x 4 cm wijst hierop. Zij werden vooral in de achttiende eeuw gebruikt. Uit dendrochronologisch (jaarringen) onderzoek blijkt dat de balken afkomstig zijn van bomen die na 1771 gekapt zijn. Bovendien lijkt de vorm van de consoles onder de balken sterk op de consoles van een van de arsenalen van Fort Wierickeschans uit 1786.

Dit zijn allemaal bouwkundige sporen die er op wijzen dat de huidige onderdoorgang rond 1780 is gebouwd. Waarschijnlijk is de onderdoorgang toen pas een eenheid gaan vormen met de brug in de Dubbele Buurt en de Donkere Sluis. De onderdoorgang maakt vanaf dat moment een wezenlijk onderdeel uit van het systeem van het schuren van de Goudse grachten dat in de jaren vijftig van de twintigste eeuw zijn functie verloor, toen als reactie op de dreiging van de Watersnoodramp (1953) de Havensluis werd gesloten. Toen is in de onderdoorgang ook een betonnen bak geplaatst.

Nationaal belang

Volgens het bouwhistorisch onderzoek heeft de onderdoorgang monumentale waarden van nationaal belang. Het komt nauwelijks voor dat waterkunstwerken uit de achttiende eeuw zo relatief gaaf bewaard zijn gebleven. Bovendien is de onderdoorgang voor zijn soort tamelijk breed. Ook het feit dat de ruimte boven de balken op deze manier is opgevuld met ijsselsteentjes, is als bijzonder aangemerkt.

De restauratie is inmiddels afgerond en de onderdoorgang is in gebruik genomen als onderdeel van de Goudse kanoroute. Uitgangspunt bij de restauratie was dat de verschillende sporen van de geschiedenis zichtbaar blijven. Dat geldt zowel voor de vijftiende eeuwse- als voor de achttiende eeuwse sporen. Maar op sommige punten zijn ook de aanpassingen van de jaren vijftig van de twintigste eeuw behouden. Ook die vertellen immers de geschiedenis van een van de oudste watergangen van de stad.

Onder een van de panden aan de Dubbele Buurt is de kelderingang nog aanwezig. Tijdens de restauratie was hij tijdelijk afgesloten

Bron: De Fabriek, bureau voor gebouwhistorisch onderzoek, Duiker onder de Dubbele Buurt te Gouda, bouwhistorische opname, (Utrecht, januari 2009)

Bijzonder is de grote overspanning en het feit dat de ruimte boven de balken is opgevuld met Ijsselsteentjes

Gouda krijgt haar eigen canon

De publicatie van de Canon van Nederland in 2005 heeft aanleiding gegeven tot het maken van vele regionale en lokale canons. Binnenkort krijgt ook Gouda haar eigen Goudse Canon. Hierbij gaat het om een verzameling van historische en culturele gebeurtenissen uit de Goudse geschiedenis die als belangrijk beschouwd worden en die daarom algemeen bekend zouden moeten zijn. Het is de bedoeling dat aan het eind van 2009 de website met de Goudse Canon klaar is. Daarnaast wordt ernaar gestreefd om in 2010 een versie voor de basisscholen klaar te hebben.

Na een voorstel in de Goudse Raad kwam wethouder Menkveld met het verzoek aan het Historisch Platform Gouda om onderzoek te doen naar de wenselijkheid en haalbaarheid van een Goudse Canon voor het onderwijs in Gouda. Het Historisch Platform is een overlegorgaan van cultuurhistorische instellingen en verenigingen. Ze heeft als doel om door overleg en samenwerking de positie van de verschillende leden van het Platform te verstevigen en waar mogelijk hen te ondersteunen in hun werkzaamheden. Daarnaast is een belangrijke taak van het Platform om het Goudse cultuurhistorische erfgoed onder de aandacht te brengen van een zo groot mogelijk publiek. Zo organiseert zij voor burgers, ambtenaren en raadsleden de cursus Goudologie die ingaat op de geschiedenis van de stad. Daarnaast doet zij samen met de Brede School en met het Bibliotheek Archief Museum (BAM) een project over de Goudse geschiedenis voor groep 7 en 8 van de basisschool. Het opstellen van een canon voor Gouda past daarom heel mooi binnen de doelen die het Platform zich stelt.

Samenstelling van de onderwerpen

Het probleem bij het opstellen van een canon is duidelijk: een canon kan en mag nooit worden gepresenteerd als een voor eeuwig vastliggende waarheid. Een canon moet een stuk zijn, dat voortdurend ter discussie staat en dat desgewenst periodiek herzien kan worden. De makers van de Goudse canon gaan voor de inhoud van het stuk uit van de stand van het historisch onderzoek op dit moment. Er zal geen nieuw onderzoek worden verricht. Daarnaast zal zoveel mogelijk de betekenis van het verleden doorgetrokken worden naar de actuele situatie: Gouda aan het begin van de 21ste eeuw. Bij het vaststellen van de onderwerpen is geprobeerd om iedere periode in de Goudse geschiedenis zo veel mogelijk aan bod te laten komen. Maar het spreekt vanzelf dat de stad perioden van bloei en van neergang heeft meegemaakt en dat in een tijd van bloei meer onderwerpen in aanmerking komen voor een plaatsje in de canon.

Bij de selectie van de onderwerpen is het onvermijdelijk dat er keuzes gemaakt moeten worden. Met het aantal van veertig onderwerpen menen de makers erin geslaagd te zijn om een zo breed mogelijk beeld van de Goudse geschiedenis neer te zetten. Een canon kan gemakkelijk verworden tot een gesloten lijst; een opsomming van onderwerpen en daarmee klaar. Een canon is echter geen einddoel maar een fundament. Het moet openheid en dynamiek uitstralen, een stuk over levend erfgoed. De onderwerpen in de canon worden vensters genoemd en dat is niet voor niets.

De canon wil namelijk een doorkijk zijn naar onze hedendaagse wereld.

Een website als dynamisch instrument

Qua vorm lijkt de canon daarom uitstekend te passen in een website, dat fungeert als instrument voor een dynamische canon. Het is de bedoeling dat deze website wordt gelinkt aan het reeds bestaande Goudanet; hierdoor ligt er een hele digitale wereld voor de gebruikers open. Over ieder vensteronderwerp kan men via links op Goudanet meer informatie opvragen. Een onuitputtelijke bron van mogelijkheden tot verdieping liggen dan in het verschiet!

In hun opzet streeft de stuurgroep de gedachte na dat een canon die bedoeld is vóór iedereen ook ván iedereen moet zijn. Ze doet dat door zoveel mogelijk mensen met grote inhoudelijke kennis over de betreffende vensters mee te laten schrijven aan de inhoud van de canon. In totaal werken vijftien verschillende auteurs mee die ieder één of meerdere vensters voor hun rekening nemen. Maar een canon van iedereen gaat nog verder. Geïnteresseerden kunnen straks namelijk hun eigen kennis over een venster met teksten, filmpjes en foto's op Goudanet plaatsen en zo aan de canon koppelen. Op die manier kan de canon uitgroeien tot een mediatheek over de geschiedenis van Gouda.

De stuurgroep Goudse Canon wil de canon ook geschikt gaan maken voor het onderwijs. Vooral voor het basisonderwijs lijkt lokale geschiedenis heel geschikt om meer begrip

te krijgen voor ontwikkelingen in de landelijke geschiedenis. Daarnaast kan kennis over de historie van Gouda bijdragen aan een goed gebruik en juiste waardering van de stad waarin we leven.

In de canon voor de basisschool zal de inhoud van de vensteronderwerpen op een begrijpelijk niveau worden aangeboden. Daarnaast zal zoveel mogelijk gelinkt worden aan thema's uit de landelijke canon om de onderlinge relatie zichtbaar te maken.

*Dyalogus creaturarum dat is twispraec der creaturen, 1481,
teker en ooevaer, van beroemde Goudse drukker Gerard Leeu*

uder wet een onreyn voghel bo
ant si altoes van onreyn crenghē
de der waterē ligghen gheuoet
ē mit hoozē beek en eet oeck epee
teker die een ouwaer vinck ende
woude hise reyn maken op dat
bet soude moghen eten ende set
e daer of wel soude rupken van
soude werden vā die medicinen
en smaectē hooz niet en begheer
de krēghen Daer om liep si hep
want si hooz liet duncken dat si
van dpe costelike repne krupden
reynicheyt en eynde hooz leuen

Van de St. Janskerk tot de Julianasluizen

Als we de chronologische vensterlijst, die momenteel op Goudanet staat, bekijken, dan roepen die onderwerpen iets op. We vinden hier de gebeurtenissen en personen die belangrijk zijn geweest voor de ontwikkeling van onze stad tot nu toe. Om alvast een paar voorbeelden te noemen van belangrijke religieuze gebouwen; de St. Janskerk, de Jeruzalemkapel, de Synagoge en de Moskee El-Fath. Er staan personen op die hun stempel hebben gedrukt op de stad zoals bijvoorbeeld Gerard Leeu, Coornhert, De Lange van Wijngaerden, Dr. Büchner en Josine de Bruyn Kops. Daarnaast zijn er venters die aandacht besteden aan de

economische ontwikkeling van de stad: het Tolhuis, bierbrouwerij Het Ossenhoofd, De Waag, Goudse pijpen, de Kaarsenfabriek, Plazuid en de Julianasluizen.

De verschillende vensters tonen welke kwaliteiten Gouda tot op heden heeft gehad. Alle onderwerpen zijn steeds een feest van herkenning. Hier willen we iedereen deelgenoot van maken; dit is Gouda!

U kunt de vensterlijst van de Goudse Canon vinden op www.Goudanet.nl. Voor meer informatie kunt u terecht bij het Historisch Platform Gouda, tel. (0182) 513 301.

Alle afbeeldingen zijn afkomstig uit het streekarchief Midden-Holland te Gouda

Niet opgegraven: júíst waardevol!

Vorige maand is het rapport ‘Archeologievriendelijk bouwen op de Koningshof te Gouda. Een evaluatie van de archeologievriendelijke aanpak’ verschenen. Hierin wordt, zoals de titel al zegt, de bijzondere aanpak van het Koningshofproject beschreven en geëvalueerd. Op de Koningshof is namelijk een bouwplan gerealiseerd waarbij de archeologische resten in de bodem, in situ, bewaard zijn gebleven. Een bijzondere prestatie, want nog niet eerder is op zo’n groot project in een historische binnenstad behoud in situ gerealiseerd.

Lang niet iedereen deelt echter het enthousiasme over het behoud in situ, zo blijkt uit de evaluatie. Tijdens het project waren er al veel vragen van geïnteresseerden: “Waarom graven jullie niet dieper? Zo vinden we toch niets?” De uitleg dat alles veilig in de bodem bewaard bleef, was voor veel mensen niet voldoende: “Leuk dat het er nog ligt, maar we kunnen het niet zien, dus wat hebben we eraan?” Begrijpelijke reacties, waaruit vooral duidelijk wordt dat het principe van behoud in situ bij het grote publiek nog lang niet bekend is. Toch is het één van de belangrijkste uitgangspunten van de Wet op de Archeologische Monumentenzorg, en dat is niet voor niets.

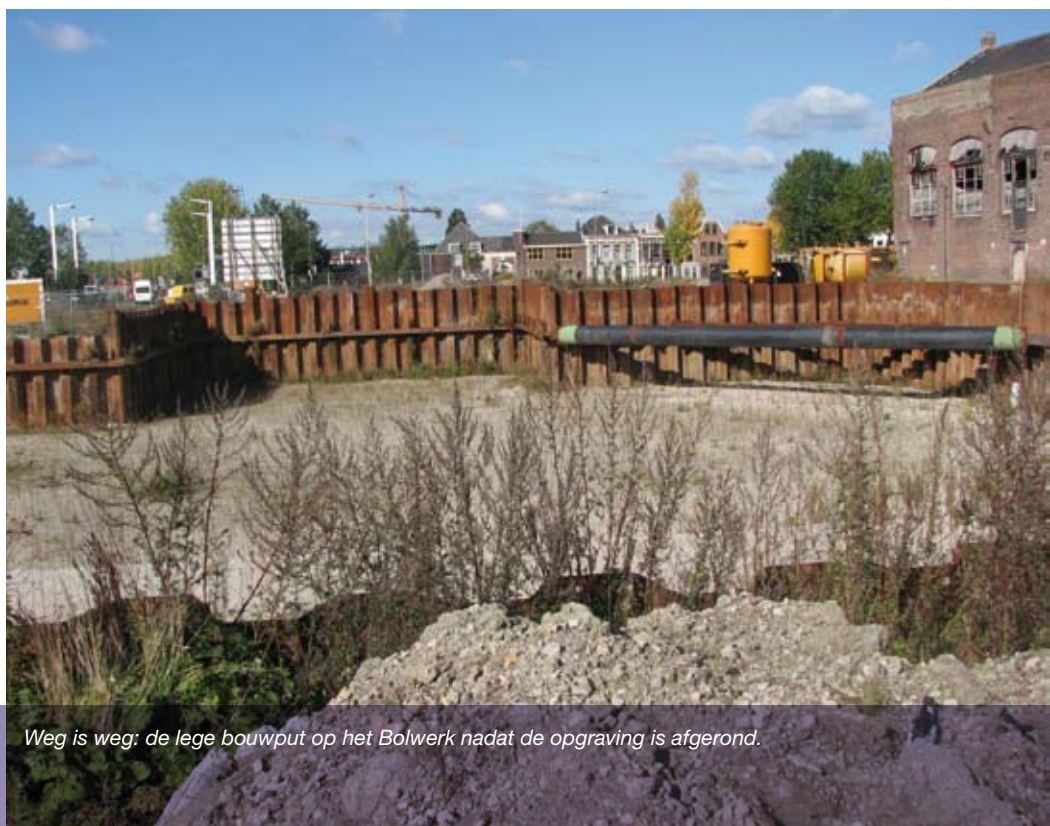
Een goede reden dus om eens een artikel te wijden aan het begrip ‘behoud in situ’ en dan met name aan de achterliggende motivatie. Want waarom willen we dat eigenlijk zo graag: archeologie behouden in situ? Is opgraven niet veel beter, of

in ieder geval leuker? Waarom laten archeologen zo graag iets in de bodem zitten zonder er naar te kunnen kijken? U leest het in dit artikel.

Weg is weg

Eén van de belangrijkste redenen om archeologie in de bodem te wil-

len behouden, is dat we maar één keer naar het bodemarchief kunnen kijken. Wat dat betreft is archeologie net zo verstorend als een bouwproject: als de archeologen langs zijn geweest, is alles weg. We hebben dus maar één kans om alles op te tekenen en in te meten, en die kans moet zo goed mogelijk worden benut.

Weg is weg: de lege bouwput op het Bolwerk nadat de opgraving is afgerond.

Nieuwe technieken

Hoewel we nu ons best doen om alles zo goed mogelijk te documenteren en onderzoeken, zal het in de toekomst door nieuwe technieken ongetwijfeld mogelijk worden om meer informatie uit dezelfde opgraving te halen. We zien dat nu al: met technieken als dendrochronologie, DNA-onderzoek en pollenonderzoek kunnen we nu zaken onderzoeken waar de archeologen vijftig jaar geleden nog niets van wisten. Over nog eens vijftig jaar zullen er ongetwijfeld weer nieuwe technieken zijn waar wij nu niet eens van dromen. Wellicht kunnen ze zelfs wel onderzoek doen zonder te graven, wie weet? Het is dus van groot belang dat er ook over vijftig jaar nog archeologie in de bodem aanwezig is, waar met de nieuwe technieken weer nieuwe informatie uitgehaald kan worden.

Heinrich Schliemann (1822-1890).
Foto: Wikipedia

Voortschrijdend inzicht

Niet alleen nieuwe technieken zorgen ervoor dat meer informatie

beschikbaar komt; soms gaat het ook om nieuwe inzichten. Een mooi voorbeeld in dat kader is het onderzoek dat de bekende Duitse archeoloog Heinrich Schliemann (1822-1890) uitvoerde in het oude Troje. Schliemann was ervan overtuigd dat deze stad niet alleen bestond in de beroemde verhalen van Homerus (de Ilias en de Odyssee), maar ook echt had bestaan. In 1871 startte hij opgravingen in Hisarlik, Turkije, dat inderdaad Troje bleek te zijn. Maar in zijn enthousiasme om het Troje uit de tijd van de Ilias te onderzoeken groef hij, zo bleek later, dwars door die periode heen en onderzocht een laag die ruim duizend jaar ouder was. Het echte Troje van Homerus was dus nooit goed onderzocht, maar gelukkig zijn er wel stukken van bewaard gebleven waar we nu, met andere ogen dan die van Schliemann, naar kunnen kijken en nog veel van kunnen leren. Als Schliemann niets in situ had behouden, hadden we nooit geweten hoe het Troje van Homerus eruit zag.

Veranderende interesses

Archeologisch onderzoek wordt mede bepaald door interesses. In de beginperiode van het archeologisch onderzoek lag de nadruk bijvoorbeeld vooral op de mooie vondsten, en dus werd gezocht naar sporen van de rijksten van

Archeologievriendelijk bouwen op de Koningshof te Gouda

Een evaluatie van de archeologievriendelijke aanpak

Redaktie: M.J. Grootenboer (in red.)
met bijdragen van
A. Brouwer en P. Stekkel
september 2009

de samenleving. Hoe de gewone mensen leefden werd helemaal niet onderzocht. Inmiddels is dat anders, nu wordt daar juist naar gekeken. Ook de interesse in archeologische periodes wisselt. Bij opgravingen waar de nadruk lag op de vondsten uit de Romeinse tijd, werd nog niet zo lang geleden dwars door de daarboven liggende Middeleeuwse lagen heen gegraven, omdat die niet interessant genoeg waren. Vandaag de dag klinkt dat misschien raar, maar aan de andere kant doen de huidige archeologen precies hetzelfde: de bovenste lagen met sporen van 1800 tot nu worden doorgaans niet uitgebreid onderzocht. Over pakweg vijftig jaar zullen de archeologen zich ongetwijfeld afvragen waarom wij daar niet naar gekeken hebben. Het is daarom belangrijk dat er nog plekken zijn waar de archeologie bewaard is gebleven, zodat zij zelf onderzoek kunnen doen.

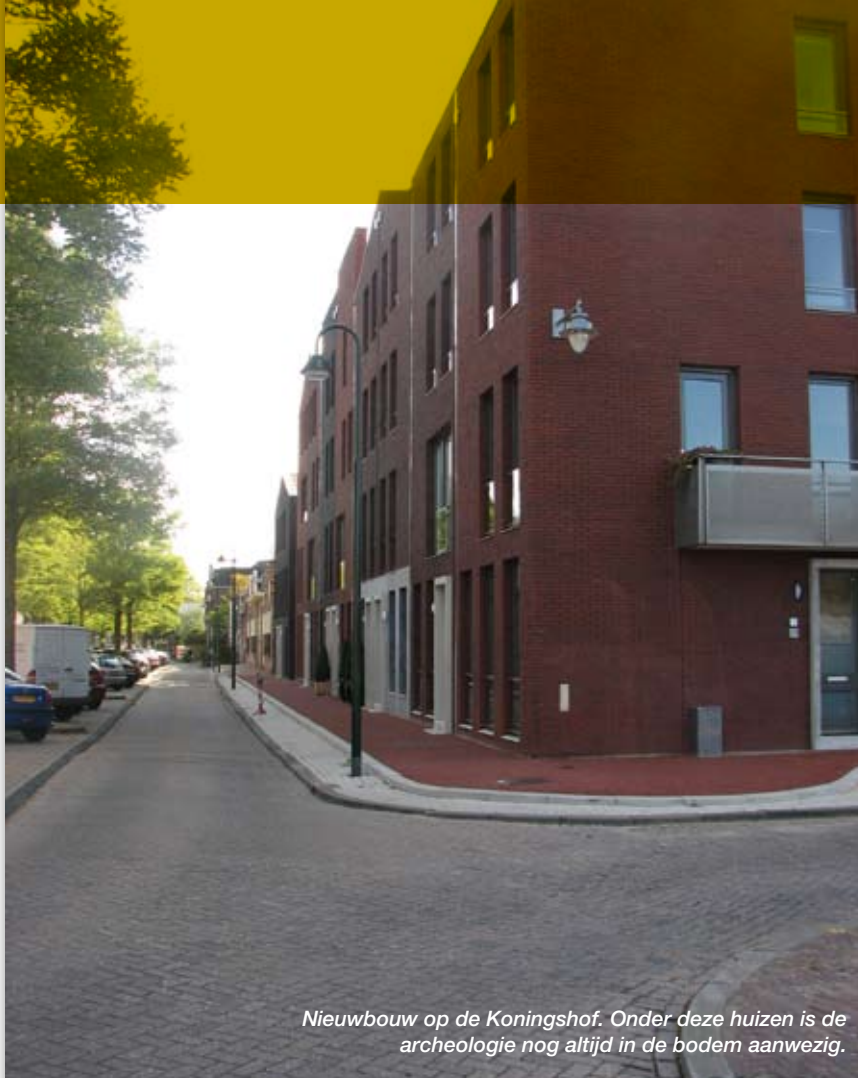

Geld

Niet alle redenen om archeologie in situ te behouden zijn ideologisch: ook geld is een factor. Behoud in situ is zeker niet gratis. Er zijn allerlei beschermende maatregelen nodig, en de bouw moet op een aangepaste wijze plaatsvinden met alle kosten van dien. Toch is het vaak wel goedkoper dan het uitvoeren van een grootschalig archeologisch onderzoek. Zo hoeven er geen dure damwanden geslagen te worden en kan de bouw sneller van start gaan.

Conservering

Ook voor de archeologische vondsten zelf is het vaak het beste om in de bodem bewaard te blijven. De vondsten liggen daar al honderden jaren en hebben een zogenaamde neutrale conditie bereikt met hun omgeving, waardoor ze niet verder achteruitgaan. Een opgraving verandert iets aan die neutrale conditie: er komt zuurstof bij, het wordt natter of droger enzovoort. Hierdoor treden chemische processen op die ervoor zorgen dat bijvoorbeeld een metalen voorwerp dat honderden jaren goed bewaard is gebleven, ineens binnen een jaar is weggeroest als het niet wordt behandeld. Zeker in Gouda, waar het grondwater hoog staat en de vondsten dus goed geconserveerd zijn en blijven, is dat een belangrijk aandachtspunt. Op andere plaatsen kan de conservering juist een reden zijn om wél op te graven, bijvoorbeeld wanneer door een wijzigende grondwaterstand de archeologische resten bedreigd worden.

Nieuwbouw op de Koningshof. Onder deze huizen is de archeologie nog altijd in de bodem aanwezig.

Gevoelswaarde

Een laatste, lastiger uit te leggen reden voor behoud in situ betreft tenslotte de gevoelswaarde van de archeologie die nog echt in de bodem aanwezig is. We leven óp onze geschiedenis, op de materiele neerslag van al die mensen die eeuwen lang in deze stad hebben geleefd en die de stad hebben gevormd. Ze hebben er gespeeld, gewerkt, gewoond, gelachen, gehuild, gevochten, lief gehad en zijn er gestorven en begraven. Hun verhaal is nog steeds aanwezig onder onze voeten en voegt zo nog steeds iets toe aan onze stad. Graven we de sporen op, dan vertellen we hun verhaal, en dat is mooi. Maar laten we ze liggen, dan blijven ze onderdeel van de stad en loopt hun verhaal dus nog door. Omdat het om gevoel

gaat, is het wel moeilijk om hier een waarde aan te verbinden. Neem de grafheuvels (zie kader): een deel is onderzocht en daarna gereconstrueerd, een ander deel is nog onverstoorde. Maakt het uit of het om een originele grafheuvel gaat of om een reconstructie? Heeft het meerwaarde om te weten dat er in sommige heuvels nog steeds iemand begraven ligt? Voor sommige mensen maakt dat niets uit, terwijl voor veel anderen de belevingswaarde hierdoor veel groter is.

Nooit meer graven?

Bovenstaande argumenten zijn allemaal redenen om zoveel mogelijk archeologische resten in situ te bewaren. Betekent dat dan dat we maar helemaal niet meer moeten

opgraven? Nee, gelukkig niet, want dan zouden we ook niets meer leren van onze geschiedenis en niet meer het verhaal van onze voorouders kunnen vertellen. Waar we naar zoeken is een balans tussen het opgraven van een stuk van het verleden en het behouden van een ander deel voor de toekomstige generaties. Die balans slaat op dit moment meestal door naar het opgraven, omdat behoud in situ in de praktijk vaak simpelweg niet mogelijk is. De Bolwerklocatie, naast de Koningshof, is zo'n voorbeeld: vanwege de aan te leggen parkeerkelder was behoud in situ daar geen optie, dus moest er wel opgegraven worden. Archeologisch onderzoek zal er dus altijd wel blijven, en daarom is het éxtra belangrijk dat ook behoud in situ wordt toegepast.

Conclusie

Op de Koningshof is dat behoud in situ gelukt; de archeologie zit nog compleet en veilig in de grond. We hebben niet opgegraven, dus we weten niet precies wat er zit, maar uit de naastgelegen opgraving op het Bolwerk kunnen we wel opmaken dat ook onder de Koningshof nog heel veel interessants ligt. Toekomstige generaties kunnen daar, met nieuwe technieken en nieuwe vragen, weer heel veel informatie uithalen. En de huidige generatie kan genieten van het besef dat onder hun voeten de sporen van hun voorouders nog altijd aanwezig zijn. Als archeologen zijn wij daar erg enthousiast over. En wij hopen dat u, nu u de achtergrond kent, dat ook kunt zijn!

Grafheuvels

Dat nieuwe technieken en andere vraagstellingen ook wat opleveren, blijkt uit het nieuwe grafheuvelonderzoek dat op dit moment wordt uitgevoerd in Apeldoorn. In Nederland liggen nog altijd veel grafheuvels. Veel van deze heuvels zijn al onderzocht in de eerste helft van de vorige eeuw, met name door de Groningse archeoloog Albert van Giffen (1884-1973). De nog niet onderzochte grafheuvels werden beschermd als rijksmonument en mochten niet meer onderzocht worden. Maar inmiddels zijn er tientallen jaren verstreken sinds de laatste grafheuvel werd onderzocht en hebben we al die nieuwe technieken waar op werd gewacht. Het werd dus tijd om eens te kijken of nieuwe technieken ook daadwerkelijk nieuwe inzichten opleveren. In Apeldoorn is daarom een onderzoek gestart, in samenwerking met de Universiteit Leiden, waarbij voor

het eerst in jaren weer een grafheuvel werd onderzocht. Dat leverde heel veel nieuwe informatie op, met name over het gebied rondom de grafheuvel, waar Van Giffen in zijn tijd niet naar keek. Wilt u hier meer over weten? Kijk dan op www.grafheuvels.nl.

Grappig detail is dat het juist Van Giffen was die een methode ontwikkelde waarmee een deel van de archeologie in situ bewaard kon blijven. Hij groef woonterpen en grafheuvels op met de zogenaamde kwadrantenmethode, waarbij zowel horizontaal als verticaal in sleuven werd verdiept. Voorheen werd alleen in grote horizontale vlakken verdiept en was na afloop de hele heuvel verdwenen, maar nu kon een deel van de heuvel blijven staan. Daarmee was Van Giffen dus één van de grondleggers van het behoud in situ en heeft hij het onderzoek dat nu wordt uitgevoerd indirect zelf mogelijk gemaakt.

*De kwadrantenmethode toegepast op een grafheuvel in Apeldoorn.
Foto Ancestral Mounds Project*

Goudse contacten op het Afrikaanse continent

Behoud cultuurhistorie voor een betere toekomst

Op verzoek van de Vereniging Nederlandse Gemeenten onderhoudt de gemeente Gouda sinds 2004 een vriendschapsband met Elmina. Dat is een stadje in Ghana met naar schatting 35.000 inwoners, gelegen op 155 kilometer ten westen van de hoofdstad Accra. De voornaamste bron van inkomsten is de visserij, maar ook zoutwinning en botenbouw zijn belangrijke inkomstenbronnen. Er is veel armoede; veel inwoners leiden een marginaal bestaan door het drijven van kleine handeltjes. Elmina heeft veel problemen, van wateroverlast door slechte drainage, gebrek aan sanitair, tot aan milieuvervuiling door afval. De projectrelatie tussen Gouda en Elmina is erop gericht om de leefomgeving van de bevolking te verbeteren door de, veelal illegale, vuilstort terug te dringen en op een verantwoorde wijze af te voeren en te verwerken

Elmina lijkt op het eerste gezicht een doorsnee stadje aan de vroegere Goudskust. Dat het eeuwenoude stadje een rijke cultuurhistorie bezit, waarin Nederland een belangrijke, maar niet altijd even fraaie, rol heeft gespeeld is minder bekend. De meest imponerende overblijfselen van de Hollandse aanwezigheid aan de Goudkust zijn de forten en kastelen. Het fascinerende van de forten en kastelen in Ghana is niet zozeer gelegen in de individuele restanten, die veel minder imposant zijn dan bijvoorbeeld Versailles of de kastelen langs de Loire, maar in haar collectieve geheel. Ghana biedt over een kustlijn van zo'n 350 tot 400 kilometer zo'n zestig versterkte handelsforten in alle soorten en maten, sommige sterk vervallen,

Fort met Nederlandse vlag

anderen nog steeds imponerende monumenten die getuigen van een gemeenschappelijke geschiedenis. Velen van deze zijn voor korte of langere tijd in handen geweest van

de Nederlanders, wat onder andere blijkt uit de namen Fort Oranje (Sekondi), Fort Nassau (Mouri) en Fort Amsterdam (Cormantin). De Hollanders waren niet de eerste

Ingang van het fort

Europeanen aan de Westkust van Ghana. Die eer komt de Portugezen toe. Het was Fernao Gomes die tussen 1469 en 1474 de kuststrook van West-Afrika bezeilde en in kaart bracht. Om de Portugese handelsnederzetting te beschermen tegen indringers werd in 1481/1482 een fort gebouwd. Zo ontstond het eerste Europese stenen bouwwerk onder de evenaar: Sao Jorge d'Elmina of, kortweg, Elmina. Het originele kasteel was niet zo groot als het huidige, maar toch aanzienlijk. Volgens vroege bronnen was het de Enkhuizenaar Barend Erickszn. die in 1594 als eerste de kust van Ghana bereikte. Zijn aanvankelijke bestemming was niet de Goudkust, maar Brazilië om daar suiker in te slaan. De golfstroom en verkeerde winden voerden zijn schip echter naar de Golf van Guinea. Daar werden hij en zijn bemanning door de Portugezen gevangen genomen. Vanzelfsprekend wilden de Portugezen hun monopolie op de handel met de Goudkust behouden. Elke indringer kon dan ook rekenen op een militaire confrontatie of gevangenschap. Gedurende zijn gevangenschap hoorde Erickszn. over de winstgevende goudhandel die de Portugezen hadden opgezet aan de Goudkust. Na een spectaculaire ontsnapping en veilige terugkeer

naar Holland, wist hij een aantal handelaren te overtuigen van de mogelijkheden die de Goudkust bood. Hij zette koers naar het huidige Ghana, naar een plaats genaamdElmina. Langdurige onderhandelingen met de Portugezen genereerden een kostbare lading van goud, ivoor en peper. Zijn succesvolle reis was het begin van meerdere en grotere handelsexpedities naar de West-Afrikaanse kust. Na het zogenaamde Twaalfjarig Bestand (1621) tussen de opstandige Nederlanden en Spanje, werd de West-Indische Compagnie (WIC) opgericht. Kort na haar oprichting wist de WIC aanzienlijke gebieden

te veroveren in de beide Amerika's, waarvan de bekendste Nieuw Holland (Oost-Brazilië), Nieuw Amsterdam (het huidige New York) en de Antillen zijn.

De verovering van de kostbare suikerplantages in Brazilië plaatste de bestuurders van de WIC voor een groot probleem: gebrek aan arbeidskrachten. West-Afrika kwam in beeld, met het Portugese speerpunt Elmina. Elmina zou de slaven moeten leveren voor de plantages van de WIC naast de oudere handelsgoederen goud en ivoor. Vele expedities werden ondernomen, maar werden door de Portugezen afgeslagen.

Verovering

Het kasteel was vanuit zee nage-
noeg onneembaar. Het was de
briljante zeeman en strateeg Johan
Maurits van Nassau Siegen die
de oplossing bood voor de uit-
eindelijke verovering van Elmina.
Na de verovering in 1637 werd
het kasteel, als hoofdkwartier van
de West-Indische Compagnie,
aanmerkelijk uitgebreid en verste-
vigd. Er kwamen verblijven voor de
manschappen, keukens, verblijven
voor de directeuren-generaal, een
'gereformeerde kerk', voorraad-
schuren, maar bovenal verblijven
voor de 'handelswaar' die Elmina
tot een begrip maakte: slavenver-
trekken. Het centrale slavendepot
was Elmina, van waaruit de slaven
de transatlantische oversteek naar
Paramaribo maakten. Daar werden
de slaven verhandeld en te werk
gesteld op de plantages. Na de
Britse afschaffing van de slavernij in
1807 begon Elmina langzaam haar
positie van slavendepot te verlie-
zen. In de voorgaande decennia
was er echter een hechte relatie ge-
groeid tussen de Nederlanders en
het machtige Ashanti koninkrijk in
het noorden. De Ashanti voorzagen
de Nederlanders, via militaire ver-
overingen, voortdurend van nieuwe
slaven, die werden ingezet voor het
Koninklijk Nederlandsch Indisch
Leger (KNIL). Het Ashanti rijk was
de Britten namelijk niet gevolgd
in het afschaffen van de slavernij.
Op deze wijze werd het verbod op
slavernij omzeild en het KNIL van
nieuwe manschappen voorzien. De
eerste zending van zo'n 150 sol-
daten was een succes. Ze werden

Oudste Portugese afbeelding van Elmina

ingezet in de Java- oorlogen in de
jaren dertig van de negentiende
eeuw. Tussen 1831 en 1872 zouden
zo'n drieduizend West-Afrikanen
hen volgen vanuit Elmina naar
Batavia. In Nederlandsch-Indië
stonden deze Afrikaanse soldaten
bekend als de Belanda Hitam; de
zwarte Nederlanders. Na het vervul-

len van hun dienstdtijd keerden de
meesten terug naar Ghana. Met de
verdiende soldij bouwden zij huizen
op een heuvel in Elmina. Al vrij snel
stond deze heuvel bekend als Java
Hill. In dezelfde periode waren de
Britten bezig hun koloniale rijk in
Afrika uit te breiden en werd Elmina
aan de Britten verkocht.

Elmina Heritage

In Elmina zwaaiden de Hollanders van de West-Indische Compagnie dus jarenlang de scepter. Nog altijd zijn de sporen uit dit verleden in Elmina terug te vinden. De twee forten, die met steun van Den Haag en Brussel zijn opgeknapt, trekken jaarlijks ruim 200.000 toeristen, waaronder vele rootstoeristen uit onder andere Amerika en Suriname die hier komen om te zien waar hun wortels liggen. In het centrum van Elmina ligt de Nederlandse begraafplaats uit 1806, waar de bezoeker veel typisch Nederlandse namen als Van Dijk, Bartels en Roelofs zal tegenkomen. Het Elmina Heritage Project is opgestart om het cultureel erfgoed te behouden en tegelijk het toerisme te stimuleren, waardoor de economie een extra impuls krijgt. Inmiddels is de rechtstreekse snelweg van de hoofdstad Accra naar Elmina gereed, is de haven uitgebaggerd en wordt een aantal Nederlandse koopmanshuizen gerestaureerd. Met de opening van het Javamuseum, zes jaar geleden, komt ook het verhaal van de zwarte Nederlanders terug op de plaats waar het ooit begon.

Nederlandse begraafplaats

Wilt u meer lezen over Elmina?

Bij de Goudse boekhandel Karssen aan de Kleiweg 39, is de volgende publicatie te verkrijgen: "Zwarte ster gouds omarmd" door Marianka Peters, Gouda 2008.

De kosten bedragen € 29,95 waarvan de opbrengst ten goede komt aan het lokale kliniekje in Elmina.

Korte berichten

Geslaagde Open Monumentendag

Open Monumentendag stond dit jaar in het teken van het thema "Op de kaart". De Stichting Open Monumentendag (OMD) Gouda heeft een wandelroute uitgegeven die langs een flink aantal opengestelde monumenten voerde. Voor de kinderen was er een speciale puzzel- en stempelroute. Ruim veertig monumenten werden opengesteld voor publiek. Met name de nieuw opengestelde monumenten stonden volop in de belangstelling. Het voormalig hoofdkwartier van de schutterij De Doelen, woonhuis De Karmel en hotel De Utrechtse Dom wisten respectievelijk 1620, 1080 en 1250 bezoekers te trekken. Het succes is te danken aan de vele eigenaren van de objecten die deze dag hun pand openstelden. Er zijn in totaal 2200 bezoekers geteld, waarbij opviel dat veel jonge gezinnen enthousiast op pad gingen. Erfgoud, het magazine van de Stichting OMD is voor €8,- te koop bij de VVV en de Goudse boekhandels.

Veertig jaar Golda

Veertig jaar geleden, op 19 juli 1969, werd de Archeologische Vereniging Golda opgericht. In al die jaren heeft Golda ontzettend veel betekend voor de Goudse archeologie en nog altijd vervult ze een belangrijke rol in het optekenen van het Goudse verleden. Dat blijkt ook uit de tentoonstelling die nu te zien is in het Goldapoortje (Achter de Kerk 11), waar Golda een aantal fascinerende nieuwe theorieën over het ontstaan van de stad presenteert. Ook is er aandacht voor enkele top-projecten uit Golda's geschiedenis en voor haar meest recente project: de opgraving in het grachtje Achter de Kerk. De tentoonstelling is tot volgend jaar zomer te bezichtigen en vrij toegankelijk.

Project Hollandse Waterstad officieel afgesloten

Tijdens de Waterconferentie van het Goudse Watergilde op 22 oktober jl. is het project Hollandse Waterstad officieel afgesloten. Het was een kennisproject dat werd gesubsidieerd door het kennisontwikkelingsprogramma Leven met Water. Gedurende vier jaar is er onderzoek gedaan naar de mogelijkheden om het historische water van Gouda een nieuwe plek te geven voor toerisme, waterbeheer en stadsschoon. De gemeente Gouda was projectmanager van het consortium dat verder bestond uit het hoogheemraadschap van Rijnland, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, het Zuid-Hollands Bureau voor Toerisme, het Watergilde, Ykema Tuin- en Landschapsarchitectuur en het Netwerk Omgevingskwaliteit. Het project heeft diverse onderzoeksrapporten opgeleverd die te downloaden zijn van de website www.HollandseWaterstad.nl en na 1 januari 2010 via de website www.Levenmetwater.nl. Ter gelegenheid van de afsluiting van het project heeft het consortium Hollandse Waterstad een inspiratieboekje uitgebracht waarin aan de hand van zes historische plekken in de stad de lessen van het project aan de orde komen. U kunt dit inspiratieboekje bestellen bij: secretariaat.dienstbeleid@Gouda.nl

colofon

Deze nieuwsbrief is een uitgave van de gemeente Gouda.
Er kunnen geen rechten aan worden ontleend.

- oplage:** 1.000 ex
- redactie:** Dorothee Posthumus Meyjes (gemeente Gouda),
Marjolein Versteeg (Communicatiewinkel, Utrecht).
- auteurs:** Ans van den Berg, Maarten Groenendijk, Marjo van Loon, Marianka Peters, Marianne van der Veer.
- foto's:** Streekarchief Midden-Holland, Marjo van Loon,
City Photo/Marianka Peters, Gemeente Gouda,
Foto Ancestral Mounds Project, Wikipedia,
Maarten Groenendijk
- vormgeving:** afdeling Grafische Vormgeving gemeente Gouda.
- druk:** Drukkerij Twigt bv Waddinxveen.

De nieuwsbrief is gratis af te halen in stadswinkel Buyternerf (Klein Amerika 20), bij balie Antwerpseweg 5, bij de balie van het Stads-kantoor Agnietenstraat 24 en bij de VVV, Bibliotheek en Musea. Ook vindt u de nieuwsbrief op www.gouda.nl/archeologie.